

המחקר הרפואי אינו עומד למכירה

מאת אבינועם רכס

אחרי שנים שבהן האינטרסים הכלכליים של חברות התרופות גרמו להטיה ולהסתרה של תוצאות מחקרים, החליטו עורכי העיתונים הרפואיים להשיב מלחמה

יחסי הגומלין בין הרפואה לבין חברות התרופות עומדים כל העת תחת ביקורת ציבורית נוקבת. הטענה השכיחה היא כי חברות אלה נוקטות דרכי פיתוי ותגמול כדי להשפיע על שיקול דעתו המקצועי של הרופא הבודד ולהטותו כך שישתמש דווקא בתרופה מתוצרתה ולא באחרת. מרתק וחשוב פי כמה הוא העימות המתפתח בין ההנהגה הכלל-עולמית של הרפואה האקדמית לבין תעשיית התרופות כולה. מאבק זה, שאותו מנהיגים עורכי העיתונים הרפואיים החשובים ביותר, נועד להגן על טוהר המידע הרפואי, המעצב את החלטותיהם המקצועיות של מאות אלפי רופאים בעולם כולו.

בעידן הדיגיטלי, שבו מתקיימת זרימה חופשית ומיידית של ידע רפואי, כל ידיעה על הצלחתה של תרופה חדשה או כישלונה עשויה להביא לרווח כלכלי עצום או לגרום להפסד צורב לחברת התרופות הנוגעת לאותו פרסום. ירידה של מאות מיליוני דולרים בערכה הכספי של חברת תרופות, המתרחשת שעות ספורות מפרסום שלילי על אחד ממוצריה, היא כיום חיזיון שכוח. אין זה מפתיע לכן כי שם המשחק עתה הוא מידע, שאותו מנסות חברות התרופות להטות לטובתן, לעתים בכל מחיר. פיתוח תרופה חדשה נמשך כעשר שנים ועלותו הממוצעת מתקרבת למיליארד דולר - הוצאת עתק שרק חברות ענק רב-לאומיות מסוגלות כיום לעמוד בה. האינטרסים הכלכליים הטמונים בכל תרופה הם לפיכך עצומים. מה תעשה חברת התרופות בתוצאות שליליות של ניסוי בתרופה חדשה, שאותו מימנה מכספה? האם תמצא את היושר הנדרש לפרסום אותן ברבים או אולי תעדיף להסתירן מציבור הרופאים?

עבודות מחקר רבות שבדקו את מדיניות הפרסומים של מחקרים רפואיים הראו בבירור כי לניסוי "חיובי" לחברת התרופות יש סיכוי טוב פי שלושה להגיע לפרסום בהשוואה לניסוי "שלילי", וכי הזמן הנדרש לפרסום מאמר "חיובי" הוא רק מחצית הזמן הנדרש למאמר "שלילי" להגיע לדפוס. עבודות אחרות הראו כי כאשר מקור המימון של המחקר הרפואי הוא בתעשיית התרופות, הסיכוי להפיק תוצאה "חיובית" לחברת התרופות גדול פי ארבעה בהשוואה לעבודות מחקר שמקור המימון שלהן הוא, לדוגמה, בסוכנויות ממשלתיות.

מטרידים פי כמה הם ניסיונות מתועדים של חברות תרופות למנוע מחוקרים להביא לידיעת הציבור מידע שלילי וסכנות אפשריות של תרופות ניסיוניות, וזאת באמצעות איומים משפטיים. באחד המקרים איימה חברת תרופות על מוסד אקדמי שבו עבדה חוקרת שיצאה נגד חברת

התרופות, כי תפסיק באופן מיידי וגורף לתת מענקי מחקר לאוניברסיטה כולה. כמה מצער היה לראות כיצד, משיקולים כלכליים, התייצבה האוניברסיטה לצד חברת התרופות ואף פירסמה דו"ח חקירה שקרי נגד החוקרת. החוקרת, מצדה, הפרה ביודעין הסכם חתום עם חברת התרופות, שבו התחייבה לשמור על סודיות התוצאות של המחקר. היא עשתה זאת משום שמצפונה חייב אותה להזהיר את ציבור הרופאים מפני הסכנות האפשריות שאותן זיהתה בשימוש בתרופת המחקר. רק עיתונות אמיצה שחשפה את הפרשה הצליחה לשמור על מעמדה של החוקרת והביאה לנסיגה, בבושת פנים, של הנהלת האוניברסיטה וחברת התרופות.

במקרה אחר איימה חברת תרופות על מחלקת השיווק של עיתון מפורסם בהפסקה מלאה של קניית עמודי פרסום באותו עיתון אם זה יפרסם מאמר שמתח ביקורת על יעילותה של תרופה מסוימת, המשווקת על ידי אותה חברה. די לציין כי תרופה זו נמכרת בכ-8 מיליארד דולר בשנה כדי להבין את עוצמת הכוחות הכלכליים שפעלו במקרה זה. עורך העיתון נכנע לאנשי השיווק, ומאמר הביקורת לא ראה אור. הפרשה התפרסמה לאחר זמן קצר בעיתון אחר וגרמה מבוכה רבה לכל המעורבים בה.

דיווח סלקטיבי ומוטה של תוצאות המחקר הרפואי בכיוון הרצוי לחברות התרופות מעוות את הידע הרפואי ומונע יצירת מדיניות טיפול אובייקטיביות. מצב זה פוגע גם בהתחייבות האתית והמוסרית כלפי החולים שהשתתפו באותם ניסויים קליניים. החולים יודעים כי הם מסכנים את בריאותם מתוך גישה אלטרואיסטית המכוונת לשיפור הידע והטיפול הרפואי בחולים אחרים. מול סיכון זה חייבת להישמר התחייבות נגדית של החוקרים כלפי החולים שהשתתפו בניסויים - לנהל את המחקר הרפואי ביושר על פי כל כללי האתיקה הרפואית.

הראשונים לזהות את הסכנה לחופש האקדמי הרפואי היו עורכי העיתונים הרפואיים הגדולים בעולם. בתום שנות ה-90, שבהן גברה ההשפעה של חברות התרופות באופן בלתי סביר, החלו עורכי העיתונים הרפואיים להשיב מלחמה. במאי 2000 פירסם עורך העיתון הרפואי היוקרתי ביותר, "New England Journal of Medicine", מאמר מערכת נרגש שאותו הכתיר בשם "האם הרפואה האקדמית עומדת למכירה?" עורך העיתון קרא להגן בדחיפות על החופש האקדמי של הרופאים מול כוחה הגובר של תעשיית התרופות. כשנה לאחר מכן, בניסיון לשמר את אמון הציבור ברפואה האקדמית, פירסם איגוד העורכים של העיתונים הרפואיים המובילים (ICMJE?) הודעה, שלפיה יתקבלו מעתה לפרסום רק מאמרים שמחבריהם יצהירו על כל ניגוד עניינים אפשרי שיש להם מול חברת התרופות ועל כל האינטרסים הכלכליים החבויים שיש להם בהקשר לתרופת המחקר. עוד נדרשו החוקרים להצהיר כי היתה להם גישה חופשית לכלל המידע הרפואי של הניסוי ולעיבודו וכי ניתן להם חופש אקדמי מלא בפרסומו.

החמרה זו במדיניות הפרסומים לא היתה מספקת ובינואר 2004 הודיע העיתון הבריטי הוותיק "Lancet" כי הוא דורש מעתה לקבל לידיו, עם כל בקשה לפרסום של ניסוי רפואי, גם את הפרוטוקול המקורי של הניסוי ואת חוזה ההתקשרות בין חברת התרופות לרופאים החוקרים, גם אם עברו שנים אחדות מתחילתו. באחד המקרים פסלו עורכי כתב העת את פרסומו של מאמר

משום שבחווה נאמר כי פרסום תוצאות המחקר מותנה בהסכמת חברת התרופות כדי לפסול אותו מפרסום.

המאבק על עצמאות הרפואה האקדמית טרם הוכרע. הצעד האחרון במאבק זה בא מצד איגוד עורכי העיתונים הרפואיים, שהודיע באחרונה כי הוא מוסיף ומחמיר את מדיניות הפרסום של ניסויים קליניים. על פי ההנחיות החדשות יידרש החל מ-1 ביולי השנה רישום מוקדם של כל ניסוי קליני כתנאי הכרחי לפרסומו בעתיד. הרישום ייעשה באתר דיגיטלי, נגיש לציבור ללא כל תמורה. האתר יכיל בין היתר מידע הנוגע לזהות המחלה העומדת ביסוד הניסוי, למהות הטיפול הנבדק, מטרותיו, היקפו וזהות הגורם המסחרי המממן את הניסוי. שקיפות מלאה כזאת תמנע בעתיד הסתרה של מידע רפואי "שלילי".

עורכי העיתונים הרפואיים מאמינים כי בכך יימנע עיוות מכוון של המידע הרפואי על ידי גורמים בעלי עניין. בכך פועלים העורכים גם על פי ההתחייבות האתית כלפי החולים המשתתפים בניסויים אלה ולטובת כלל הציבור, שאת אמונו הם מבקשים לרכוש מחדש. הכותב הוא פרופסור לנוירולוגיה בבית החולים "הדסה" ויו"ר הלשכה לאתיקה של ההסתדרות הרפואית בישראל

המאמר פורסם באתר הארץ

קישור לאתר הארץ :

<http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=593501>